

Belangrijkste resultaten onderzoek ‘buurtverval en sociale cohesie’

Aanleiding

In veel stadsbuurten wordt hard gewerkt aan de verbetering van de leefbaarheid en veiligheid. Hiervoor worden allerlei beleidsmaatregelen ingezet en ontwikkeld. Van bewoners wordt een actieve rol verwacht in het meepraten en meedenken. Er is al veel bekend over sociale samenhang tussen bewoners. In dit onderzoek zijn we op zoek gegaan naar het verband tussen sociale samenhang tussen bewoners op de (positieve of negatieve) ontwikkeling van de buurt. Wat betekent het als bewoners ingrijpen in allerlei vervelende situaties in hun buurt, of dat juist niet (willen) doen? Denk bijvoorbeeld aan het aanspreken van andere bewoners bij geluidsoverlast, of als iemand een vuilniszak naast een afvalcontainer zet. En wat leveren gezamenlijke acties van bewoners, zoals een straatschoonmaak (Opzoomeren), een handtekeningenactie tegen de vestiging van een coffeeshop en ‘buurtvaders’ die jongeren aanspreken op hun gedrag, op. Een belangrijke vraag is of zulke initiatieven echt bijdragen aan de leefbaarheid en veiligheid van de buurt, of op zijn minst verslechtingen tegengaan.

Onderzoek

In overleg met de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht hebben de Technische Universiteit Delft en de Universiteit Utrecht een onderzoek opgezet uitgevoerd om antwoord te krijgen op deze vragen. Het onderzoek is uitgevoerd onder de vlag van het Nicis, een kennisinstituut voor stedelijke problemen. In deze samenvatting beschrijven de belangrijkste resultaten van het onderzoek, dat momenteel afgerond wordt.

Buurten

Het onderzoek is uitgevoerd in zes wijken in drie grote steden: Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht. In elke stad hebben we een wijk geselecteerd waar volgens gemeentelijke cijfers de sociale samenhang hoog is. Ook hebben we in elke stad een wijk gekozen waar relatief veel sociale en fysieke problemen zijn, en waar hard gewerkt wordt om de buurt te verbeteren. Hieronder de buurten op een rij:

- Transvaalbuurt en Postjesbuurt (Amsterdam)
- Vogelbuurt en Indische buurt (Dordrecht)
- Oude Noorden en Liskwartier (Rotterdam)

Interviews

In elke buurt hebben we samen met gemeentelijke onderzoekers interviews afgenomen. Per buurt ging het om 5 interviews met professionals (wijkagenten, welzijnswerkers, medewerkers van woningcorporaties en gemeenten) en 15 interviews met bewoners. Voor een deel zijn dit bewoners die een actieve rol in (een bewonerscommissie in) de buurt spelen. Daarnaast hebben we gekeken naar allerlei cijfermateriaal en documenten over de buurten. Het is niet de bedoeling om algemeen geldende uitspraken over de buurten te doen, maar wel om aan te kunnen geven hoe bepaalde processen in elkaar zitten. Bijvoorbeeld: hoe komt het nu dat de ene bewoner anderen aanspreekt op hun gedrag, en de andere bewoner niet?

Leefbaarheid en veiligheid

In de onderzoeksbuurten spelen zeer uiteenlopende problemen. Een greep uit de genoemde problemen: werkloosheid, armoede, slechte onderhoudsstaat van woningen en de openbare ruimte, overlast van drugs- en alcoholgebruik, hangjongeren, weinig speelruimte en

speelmogelijkheden voor kinderen, inbraken, verkeerd gebruik vuilcontainers, zwerfvuil (mede daardoor), hondenpoep en burengerucht.

Per buurt zijn er echter grote verschillen. In de drie buurten die de afgelopen jaren al veel beter geworden zijn (Postjesbuurt, Liskwartier en Indische buurt) zijn de scherpe kantjes er al vanaf. In de andere buurten (Transvaalbuurt, Oude Noorden en Vogelbuurt) zijn op sommige punten al wel verbeteringen te zien, maar is er nog een heleboel te doen.

Buurt	Stad	Meest typerende problemen
Transvaalbuurt	Amsterdam	Drugshandel, alcohol, overlast van jongeren
Postjesbuurt	Amsterdam	Overlast van twee coffeeshops
Oude Noorden	Rotterdam	Armoede, spanningen tussen bevolkingsgroepen, overlast jongeren
Liskwartier	Rotterdam	
Vogelbuurt	Dordrecht	Onderhoudsachterstanden, verzakking van openbare ruimte, taalbarrières
Indische buurt	Dordrecht	Kamerverhuur (Poolse arbeiders), verkeersveiligheid, parkeren, funderingsproblemen

De Transvaalbuurt en het Oude Noorden behoren tot de zogenaamde Vogelaarwijken. Deze zijn door de voormalige minister van Wonen, Wijken en Integratie aangewezen als gebieden waar extra maatregelen moeten worden genomen om leefbaarheid en veiligheid te verbeteren. Over het algemeen hebben de geïnterviewde bewoners en professionals een vergelijkbaar beeld van de problemen die zich in hun buurten voordoen, al zien we dat de professionals (begrijpelijk) vooral de nadruk leggen op problemen waar zij zich direct mee bezighouden.

Sociale samenhang en actief ingrijpen van bewoners

Kern van het onderzoek is in hoeverre bewoners gezamenlijk of individueel bereid zijn om in te grijpen in onprettig situaties en anderen aan te spreken. Twee zaken zijn daarbij van belang: de bestaande sociale samenhang, en factoren die ervoor zorgen dat bewoners anderen bewust wel of niet aanspreken.

Sociale samenhang

Veel respondenten wijzen op het belang van elkaar groeten op straat, en desgewenst even een praatje maken. Zulke korte contacten zijn zeer bevorderlijk voor de onderlinge bekendheid en de sociale samenhang. Dat draagt positief bij aan de ontwikkeling van de buurt. De meeste respondenten merkten op dat burens altijd voor elkaar klaar staan, zonder dat ze de deur bij elkaar platlopen. Tegelijkertijd constateren de meeste respondenten dat verschillende groepen bewoners langs elkaar heen leven. Daarbij gaat om verschillen in huishoudenssamenstelling, inkomen, opleiding, leeftijd, maar bovenal etnische achtergrond. Taalbarrières spelen hierbij een grote rol, maar ook verschillen in opvattingen en leefstijlen. Pogingen van bewoners om met activiteiten ‘menging’ van de grond te krijgen, zijn meestal alleen succesvol op het moment zelf: daarna verwateren de meeste contacten tussen verschillende bewoners snel.

Diverse andere factoren maken dat bewoners moeizaam of nauwelijks met elkaar omgaan. De oudere respondenten wijzen vaak op een sterk veranderde tijdgeest, waarin mensen veel meer met zichzelf bezig zijn. Daarbij moet wel aangetekend worden dat lang niet iedereen dat een probleem vindt. In buurten met een hoge woning- en bevolkingsdichtheid (Transvaalbuurt en Oude Noorden) zitten bewoners letterlijk en figuurlijk ook sneller op elkaars lip.

Kinderen zijn belangrijke ‘matchmakers’. Veel mensen leren elkaar kennen via hun kinderen die samen naar school gaan, op straat spelen en bij elkaar binnenlopen.

In sommige buurten wordt door sloop/nieuwbouw of door verkoop van huurwoningen meer eigenwoningbezit gerealiseerd. Aan de ene kant zien respondenten dat dit tot meer onderlinge afstand leidt, omdat huurders en kopers in hun ogen nu eenmaal verschillen in leefstijl. Aan de andere kant kan dit goed uitpakken, omdat (jonge) goed opgeleide gezinnen met kinderen de wijk binnenkomen, die veel contact maken met andere bewoners, zorgvuldig omgaan met de openbare ruimte en waar nodig opkomen voor de belangen van de straat of buurt.

Ingrijpen en aanspreken door bewoners

Of bewoners bereid zijn om individueel of gezamenlijk in te grijpen in onprettige situaties, is van heel veel zaken afhankelijk. Verreweg het belangrijkste punt is dat het aanspreken van andere bewoners zich meestal beperkt tot mensen die men op zijn minst van gezicht kent. Het wordt nog ‘makkelijker’ als bewoners buiten die lastige situatie ook prettige contacten met andere hebben, omdat dat tegenwicht geeft als je last hebt van een ander. “Als je elkaar kent, tolereer je wat meer van elkaar, maar kan je elkaar ook makkelijker aanspreken” is motto. Dit beperkt zich doorgaans tot de eigen straat en/of de eigen portiek of woonblok. Dit komt de leefkwaliteit en ontwikkeling van (dat deel van) de buurt ten goede.

Bewoners zijn om allerlei redenen veel terughoudender in het aanspreken van ‘vreemden’ en passanten in de buurt. Verreweg de belangrijkste reden hiervoor is angst voor een afwijzende, agressieve of zelfs gewelddadige reactie. Meestal wordt dit gekoppeld aan situaties waarin een bewoner zich in een ‘één-tegen-velen-situatie’ bevindt, bijvoorbeeld bij (rondhangende) jongeren of kinderen, die in de ogen van bewoners bepaalde vormen van overlast opleveren. Maar ook bij criminaliteit, zoals drugs dealen, schrikt men er vaak voor terug om dealers en/of gebruikers aan te spreken, zeker als deze ook letterlijk in de buurt wonen. Daarnaast kan een veelal moeizame communicatie tussen allochtone en autochtone bewoners roet in het eten gooien. Gebrekkige taalbeheersing, vooroordelen en verschillen in leefstijl spelen dan een rol. Sommige bewoners zien de zin van het aanspreken van anderen niet in, omdat ze vinden dat ze zich niet met ‘andermans zaken’ moeten bemoeien.

Uit de interviews kwamen (gelukkig) ook veel voorbeelden waarin bewoners in hun eentje of gezamenlijk tot aanspreken van anderen overgingen. Hieruit blijkt dat (sociale) vaardigheden cruciaal zijn bij het aanspreken van anderen. Een zorgvuldige benadering, zelfvertrouwen, rustig blijven en vriendelijkheid zijn broodnodig om de actie tot een goed einde te brengen, vooral als de reactie van de aangesprokene in eerste instantie afwijzend of zelfs agressief is. Opvallend is dat deze vaardigheden vaak worden toegeschreven aan iets beter opgeleide bewoners in de onderzoeksbuurten. Bovendien kwamen we dit vaker tegen in buurten waar het al geruime tijd een stuk beter gaat met de leefbaarheid. In buurten waar (te)veel aan de hand is, vindt men het risico te groot, en ontbreekt de basis omdat mensen elkaar niet in voldoende mate (oppervlakkig) kennen. In zulke situaties is betrokkenheid bij de buurt niet voldoende. Bewoners kunnen dan het gevoel hebben dat hun ingrijpen geen verschil maakt.

Veel bewoners wijzen op het belang van gedeelde normen over hoe je met elkaar en met de woonomgeving omgaat. In sommige buurten (b.v. de Postjesbuurt) ervaren bewoners veel overeenstemming op dit punt. Daardoor voelen ze zich gesteund in het ondernemen van actie, omdat ze het gevoel hebben dat andere bewoners achter hen staan en in soortgelijke situaties ook een ander zouden aanspreken. Dit heeft een positief effect op leefbaarheid en het gevoel

van veiligheid. Tegelijkertijd is dit geen garantie voor succes. Het gebeurt ook el dat mensen in de gaten hebben dat ze niet de enigen zijn die bepaalde vormen van overlast ervaren. De stap van een individuele naar een collectieve ervaring van overlast betekent niet altijd dat bewoners samen tot actie overgegaan. Meestal doen een paar individuele bewoners dat. Degenen die blijven zwijgen, profiteren van het handelen van die individuele bewoners, maar lopen zelf geen risico.

Bewonersactiviteiten en resultaten

In de onderzoeksbuurten kwamen we een enorme waaier aan bewonersinitiatieven tegen om de leefbaarheid en sociale samenhang te bevorderen. Naast bewonerscommissies die meedoen aan planvorming rondom verbetering van de buurt, zijn er activiteiten in de buurten zelf, variërend van straatspeeldagen en straatfeesten tot buurtpreventieprojecten en geveltuinacties. Daarnaast spelen bewoners een actieve rol in het beheer van de woonomgeving, bijvoorbeeld door adoptie van ondergrondse vuilcontainers en schoonmaakacties.

Soms komen bewoners gezamenlijk in het geweer, bijvoorbeeld met een handtekeningenactie tegen een coffeeshop (Postjesbuurt) of de aanpak van illegale drugspanden (Indische buurt en Transvaalbuurt). Daar waar dit lukt, zien respondenten een gunstig effect op de ontwikkeling van de buurt. Effecten op veiligheid blijken lastig aan te geven, ook omdat het *gevoel* van veiligheid onder bewoners niet altijd samenhangt met de feitelijke onveiligheid en criminaliteit.

Wel hebben bewoners redelijk uitgesproken ideeën over de resultaten van activiteiten. Naast de inhoud van de activiteiten zelf (samen eten of koffie drinken, geveltuinen opknappen) geven veel respondenten aan dat bewoners elkaar er iets beter door leren kennen, al is het maar oppervlakkig of van gezicht. Daarmee wordt de stap om later opnieuw contact te maken, wat minder groot en is het vervolgens wellicht ook makkelijker om anderen aan te spreken (op ongewenst of overlastgevend gedrag). Of dit ook daadwerkelijk gebeurt, is mondjesmaat gebleken uit het onderzoek. Maar het is belangrijk dat bewoners en professionals ervaren dat het zo werkt. Tegelijkertijd geven mensen ook aan dat gemaakte contacten snel verwateren. Soms is het al heel wat als de activiteiten bewoners ‘naar buiten’ lokken die zich anders niet of nauwelijks laten zien. ‘Gewoon gezellig’ is ook een niet onbelangrijke uitkomst.

Sommige activiteiten hebben een concreet doel met (in ieder geval) een kortstondige bijdrage aan de leefbaarheid. Activiteiten voor oudere kinderen of jongeren worden bewust ingezet om te voorkomen dat ze zich gaan vervelen, op straat gaan rondhangen of zelfs in de criminaliteit belanden. Zakelijke argumenten komen ook voor: het aantrekken van bewoners en bezoekers van buiten de wijk, bijvoorbeeld door festivals, een kunstroute of andere culturele uitingen. En ten slotte is er de wens om de buurt en de bewoners in een positief daglicht stellen en op die manier weerstand te bieden aan negatieve verhalen, reputaties en onbehagen die (volgens bewoners) de ronde doen. Het effect van zulke initiatieven is moeilijk te meten, maar het lijkt er sterk op dat aanhoudende inspanningen op de langere termijn wel vruchten afwerpen.

Suggesties voor beleidsmakers

Uit het onderzoek trekken we conclusies die van belang zijn voor beleidsmakers die zich bezighouden met verbetering van stadsbuurten. Ten eerste de sociale samenhang. De mate waarin bewoners elkaar kennen, is cruciaal voor de vraag of sociale controle succesvol kan zijn of niet. Georganiseerde activiteiten waardoor bewoners elkaar beter kunnen leren kennen, verdienen blijvende ondersteuning, die overigens lang niet altijd financieel hoeft te zijn. Naast

ondersteuning is vooral waardering voor de vrijwillige inzet van actieve bewoners cruciaal. Soms wordt actieve inzet van bewoners bijna als vanzelfsprekend gezien, maar dat is het niet. Daarbij is het belangrijk om te beseffen dat het om kleinschalige effecten van kleinschalige activiteiten gaat, meestal een straat of paar straten. Op hogere schaalniveaus zijn de effecten tussen bewoners als gevolg van activiteiten veel selectiever en kleiner van omvang.

Ten tweede dient er een zekere voedingsbodem te zijn voor actief ingrijpen en aanspreken door bewoners. Dit betreft niet alleen ondersteuning door professionals, maar ook een bepaald basisniveau van de leefbaarheid en veiligheid. In buurten waar (te)veel problemen zijn, vinden bewoners het risico te groot of denken dat het een druppel op de gloeiende plaat is. Kleine successen worden afgewisseld met ‘mislukkingen’. Veel resultaten van bewoners-initiatieven krijgen pas een blijvend karakter als de buurt door gericht beleid weer in de lift komt en grootschalige overlast (in brede zin) tot het verleden behoort.

Ten slotte is een lange adem en goede communicatie belangrijk. Het kan niet vaak genoeg benadrukt worden dat actieve bewoners voldoende erkenning moeten krijgen voor hun inspanningen. Omdat het om inspanningen gaat die vaak pas op langere termijn hun vruchten afwerpen, is een goede onderlinge relatie tussen professionals en bewoners noodzakelijk, ongeacht wisselingen in lokale politiek en bestuur en landelijke beleidsontwikkelingen. Hoe beter de aanpak op lange termijn ‘verankerd’ is in de gemeente, woningcorporaties, politie, welzijnswerk en andere organisaties, des te groter de kans dat ingezette verbeteringsprocessen bekliven.